

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF ILLEGAL LOGGING OR ILLEGAL TRANSPORTATION, STORAGE, SALE OF WOOD

Синюшко Д.А., аспірант наукової лабораторії
з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції
Національної академії внутрішніх справ

У статті автор розглядає соціально-економічні детермінанти незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Вказується, що в умовах правового режиму воєнного стану держава потребує в особливому захисті, у зв'язку із чим відбувається перерозподіл пріоритетів, через що більшість стратегій та програм спрямовані на захист територіальної цілісності, національної безпеки та громадян від найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень. У зв'язку із цим довіллю приділяється менша увага, що у поєднанні із соціально-економічно незадовільним рівнем розвитку громадян призводить до збільшення кількості посягань на екосистему України. Зазначається, що вивчення державної статистики та судової практики дозволили підсумувати, що випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України, здебільшого, можна поділити на ті, що вчиняються з метою подальшого збагачення та ті, що вчиняються з метою задоволення побутових потреб (підготовка дров, виготовлення меблів, прикрас та інших предметів з деревини тощо). Вказується на те, що із урахуванням останніх тенденцій вказівка законодавця у ч. 1 ст. 246 КК України на таку обов'язкову ознаку як заподіяння істотної шкоди не в повній мірі є обґрунтованою. Підсумовується, що до соціально-економічних детермінант незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу можна віднести: 1) незадовільне співвідношення потреб екосистеми країни та коштів, які виділяються з державного бюджету на її обслуговування; 2) не в повній мірі задовільне реформування лісової галузі, що призводить до браку кадрового забезпечення; 3) незадовільне функціонування ринку праці, що має наслідком пошук альтернативних способів заробітку; 4) інтенсивне споживання деревини; 5) відсутність належного механізму обслуговування екосистеми країни.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, соціально-економічні детермінанти, ліс, незаконна порубка, незаконне перевезення, зберігання, збут.

In the article, the author examines the socio-economic determinants of illegal felling or illegal transportation, storage, and sale of forest. It is indicated that in the conditions of the legal regime of martial law, the state needs special protection, in connection with which there is a redistribution of priorities, due to which most strategies and programs are aimed at protecting territorial integrity, national security and citizens from the most socially dangerous criminal offenses. In this regard, less attention is paid to the environment, which, in combination with the unsatisfactory socio-economic level of development of citizens, leads to an increase in the number of encroachments on the ecosystem of Ukraine. It is noted that the study of state statistics and court practice allowed us to conclude that the cases of committing a criminal offense provided for in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine, for the most part, can be divided into those that are committed for the purpose of further enrichment and those that are committed for the purpose of meeting household needs (preparation of firewood, manufacture of furniture, jewelry and other objects from wood, etc.). It is pointed out that, taking into account the latest trends, the legislator's instruction in Part 1 of Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine on such a mandatory feature as the infliction of significant damage is not fully justified. It is concluded that the socio-economic determinants of illegal felling or illegal transportation, storage, and sale of forest include: 1) an unsatisfactory ratio of the needs of the country's ecosystem and the funds allocated from the state budget for its maintenance; 2) not fully satisfactory reform of the forest industry, which leads to a lack of personnel support; 3) unsatisfactory functioning of the labor market, resulting in the search for alternative ways of earning; 4) intensive consumption of wood; 5) lack of a proper mechanism for maintaining the country's ecosystem.

Key words: criminal responsibility, criminal offense, socio-economic determinants, forest, illegal felling, illegal transportation, storage, sale.

Сучасний стан кримінально протиправної діяльності свідчить про відсутність необхідного та достатнього механізму кримінологічного запобігання, особливо це стосується окремих видів кримінальних правопорушень, одним із яких є незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, відповідальність за яке передбачена ст. 246 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України). Відповідно до статистичної інформації, викладеної на сайті Генеральної прокуратури України, у 2018 році було обліковано 2088 діянь, передбачених ст. 246 КК України, у 2019 році – 1961, у 2020 – 2553, у 2021 – 2862, станом на листопад 2022 року було обліковано 2419 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 246 КК України [1]. Отже, вказана ситуація свідчить про необхідність перегляду основних причин та умов, що сприяють вчиненню такого роду суспільно небезпечних діянь. Із урахуванням сутності та змісту цього правопорушення, особливої уваги заслуговують соціально-економічні детермінанти.

Відтак, загальновідомим є факт того, що негативні тенденції в економіці, які спричиняли щорічне зменшення обсягу ВВП у розрахунку на одну особу в середньому на 5,29 %, супроводжувалися 0,81-відсотковим зростанням кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у розрахунку на 1 тис. осіб економічно активного населення у працездатному віці. Отже, економічні чинники

є суттєвою передумовою коливання рівня кримінально протиправної діяльності. Дослідження причин та умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечних діянь, доцільно починати з аналізу інформаційного масиву показників соціально-економічного розвитку господарюючого суб'єкта, окремого населеного пункту, територіальної громади, регіону тощо [2]. Отже, вказане свідчить про об'єктивну кореляцію між незадовільним економічним станом та зростанням кількісного показника кримінально протиправної діяльності.

Кримінально протиправна діяльність як явище, звичайно, не зумовлюється суто економічними чинниками. Забезпечення правопорядку в масштабах держави як питання національної безпеки належить до компетенції відповідних силових структур. Водночас про вплив динаміки економічних чинників на майбутній стан суспільства та рівень кримінально протиправної діяльності як ознаки, що його характеризує, зазвичай не повідомляють низові ланки правоохоронних органів. Крім того, інститути, відповідальні за здійснення державної економічної політики, недостатньо уваги приділяють цій залежності. Натомість невжиття превентивних заходів з усунення негативного впливу економічних причин та умов, що сприяють учиненню злочину, має зворотний деструктивний ефект на стан інвестиційного клімату. Ця обставина суттєво перешкоджає розвитку національної економіки і створює додат-

ковий негативний вплив на рівень злочинності. Процеси спаду в економіці провокують, підсилюють і сприяють зростанню рівня злочинності. Ефективний аналіз виявлення залежності між станом правопорядку та соціально-економічними чинниками можна здійснити засобами економічного аналізу. Проведене дослідження підтверджує залежність показника кількості злочинів у розрахунку на 1 тис. осіб економічно активного населення від чинників зміни обсягів виробництва, рівнів безробіття та інфляції. А отже, слід звернути увагу на забезпечення соціальних стандартів і вирішення питань розвитку економіки [2]. Відсутність необхідної кількості робочих місць, незадовільний стан економічного розвитку держави, інфляції та девальвації, зумовлені загостреною політичною ситуацією в країні, пандемією коронавірусної інфекції та воєнним станом призводять до все більш частого вивільнення працівників через неспроможність підприємств оплачувати їх роботу. У зв'язку із цим виникає потреба у пошуку альтернативних способів заробітку, у т.ч. – незаконних, прикладом якого може бути незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання та збут лісу.

О.В. Ткаченко вказує, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [3]. Такий законодавчий підхід ще раз свідчить про визнання лісів національною цінністю, що соціально обумовлює кримінальну відповідальність за посягання на довкілля в цій частині.

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, перевезенням, порушення правил протипожежної безпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і поряд із цим опустелюванню територій тощо. Так, за останнє десятиліття кількість вирубаного лісу зросла на 75%, питома вага незаконної порубки у структурі злочинів проти довкілля збільшилася з 31% до 65%, а кількість внесених відомостей за ст. 246 Кримінального кодексу України до Єдиного реєстру досудових розслідувань збільшилася з 637 до 2852 (+382,5%) [4]. Наведене свідчить про неефективність діючої системи охорони лісів від незаконних рубок, перевезення, зберігання, збуту, а застарілість форм і методів боротьби з цим злочином, зумовлює необхідність активізації наукового пошуку за цим напрямом [3]. В умовах правового режиму воєнного стану держава потребує в особливому захисті, у зв'язку із чим відбувається перерозподіл пріоритетів, через що більшість стратегій та програм спрямовані на захист територіальної цілісності, національної безпеки та громадян від найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень. У зв'язку із цим доквіллю приділяється менша увага, що у поєднанні із соціально-економічно незадовільним рівнем розвитку громадян призводить до збільшення кількості посягань на екосистему України.

Необхідно погодитись зі вченими, які безспідставно вказують на те, що економічні детермінанти в цілому полягають також у вимушеній самоокупності і незадовільному рівні фінансового забезпечення спеціалізованих державних та комунальних лісгосподарських підприємств; в підвищеному попиті на деревину незаконного походження на зовнішньому і внутрішньому ринках; нерегульованості ринку деревини. Вагому роль толерантного ставлення місцевого населення в системі детермінації незаконних рубок неодноразово підкреслювали міжнародні експерти [3]. Зокрема, поширеним є уявлення про те, що ціна деревини та дров є занадто високою, а великі об'єми деревини викрадаються лісниками і лісгосподарськими підприємствами [5]. Невеликі рубки лісу для потреб господарства здебільшого розглядаються мешканцями сільських громад як традиційні, через що здійснюється відповідний тиск на державну лісову охорону [5, с. 23]. Ці тези були підтверджені як результатами узагальнення кримінальних проваджень, так і думками експертів, які стверджують, що споживацьке ставлення до лісу входить до найпотужніших детермінант цього злочину. У такому зв'язку доводиться погодитись із думкою Г. Г. Науменко – в сучасних умовах реакції соціуму на екологічні проблеми носить опосередкований характер і неминує діє із запізненням, через неантропогенну діяльність як таку, а, головним чином, її наслідки [6] – руйнування лісового ландшафту та поєднання [3]. Вивчення державної статистики та судової практики дозволили підсумувати, що випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України, здебільшого, можна поділити на ті, що вчиняються з метою подальшого збагачення та ті, що вчиняються з метою задоволення побутових потреб (підготовка дров, виготовлення меблів, прикрас та інших предметів з деревини тощо). В цьому контексті, хочемо звернути увагу на те, що із урахуванням останніх тенденцій вказівка законодавця у ч. 1 ст. 246 КК України на таку обов'язкову ознаку як заподіяння істотної шкоди не в повній мірі є обґрунтованою. Це можна пояснити тим, що навіть одноразовий незначний вплив на довкілля, який вчиняється в тому обсязі, який викладений в статистичній інформації, в майбутньому може мати наслідком екологічну катастрофу глобального масштабу.

В Державній стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р вказано, що основними проблемами у сфері лісового господарства є: необхідність забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями ведення лісового господарства; недосконалий розподіл функцій управління, що призводить в окремих випадках до дублювання функцій або втрати їх виконання; незбалансованість системи правовідносин між суб'єктами лісового господарства з урахуванням можливої наявності конфлікту інтересів; високий рівень корупції та незаконної діяльності в лісах; дисбаланс фінансового забезпечення лісгосподарської діяльності, відсутність належного фінансування заходів з ведення лісового господарства та дефіцит відповідних фахівців у галузі; погіршення санітарного стану лісів; недостатня лісистість території України; застаріла інформація про ліси та лісове господарство України; ускладнення реалізації прав власності (користування) на ліси; відсутність механізмів управління лісами комунальної власності; відсутність економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів, охорони, захисту, розширеного відтворення лісів, зокрема на землях приватної власності; відсутність прозорого механізму продажу деревини; незаконні рубки та обіг незаконно добутої деревини; низький рівень довіри до лісників у суспільстві; низька відвідуваність лісів громадянами для рекреаційних цілей; недостатній рівень рекреаційної та екоосвітньої інфраструктури в лісах

та місцях масового відпочинку населення; гендерна нерівність – недостатнє представництво жінок у лісовому господарстві, особливо на керівних та відповідальних посадах [7]. Прагнення до пошуку балансу між створенням механізму належного захисту навколишнього середовища та економічними потребами суспільства все частіше стало призводити до втрати якості обслуговування екосистеми працівниками лісогосподарства. Регулярні скорочення штатів працівників лісової галузі може мати потенційні наслідки у вигляді появи професійних кримінальних правопорушників, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 246 КК України, маючи спеціальні знання та навички, що значно спрощує реалізацію умислу.

Так, ще одна реформа управління лісової галузі відбулась у 2022 році. В постанові Кабінету Міністрів України від 07.09.2022 року № 1003 «Деякі питання реформування управління лісової галузі» було погоджено з пропозицією Державного агентства лісових ресурсів щодо утворення державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» шляхом злиття спеціалізованих державних лісогосподарських підприємств, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів, з подальшим перетворенням державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» в акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі, з урахуванням особливостей, визначених законом; залишення у державній власності державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» та акціонерного товариства, яке утвориться після перетворення державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» в акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі. Державному агентству лісових ресурсів було поставлено завдання вжити заходів щодо: збереження робочих місць працівників спеціалізованих державних лісогосподарських підприємств, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів, що реорганізуються; збереження обсягів надходжень податку на доходи фізичних осіб та інших податків і зборів до місцевих бюджетів за

місцезнаходженням об'єктів лісових відносин; забезпечення виконання інших завдань і заходів для реалізації цієї постанови; забезпечення цифрової трансформації сфери лісового та мисливського господарства [8]. Отже, можна підсумувати, що в останніх реформах було передбачено необхідність збереження робочих місць працівників лісогосподарських підприємств, що свідчить про прагнення держави хоча б частково вирішити проблему економічного забезпечення лісової галузі.

При цьому не можна залишити поза увагою той факт, що відповідно до статистичної інформації, викладеної на сайті Державної статистичної служби України, щорічно держава витрачає значні кошти на утримання та захист навколишнього природного середовища від негативного впливу деструктивних чинників. У 2015 році на вирішення екологічних потреб було виділено 24591132,2 грн., у 2016 – 32488702,1 грн., у 2017 – 31491958,5 грн., у 2018 – 34392270,3 грн., у 2019 – 43735862,1 грн., станом на 2020 рік загальна сума склала 41332201,7 грн [9]. Отже, із бюджету витрачається значний відсоток коштів, який спрямований на усунення потенційних та/або вже існуючих чинників та загроз. У зв'язку із цим можна говорити про наявність тісного взаємозв'язку між економічними та екологічними проблемами, що має наслідком появу соціально-економічних детермінант кримінальних правопорушень проти довкілля взагалі та розглядуваного нами діяння, передбаченого ст. 246 КК України зокрема.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що до соціально-економічних детермінант незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу можна віднести: 1) незадовільне співвідношення потреб екосистеми країни та коштів, які виділяються з державного бюджету на її обслуговування; 2) не в повній мірі задовільне реформування лісової галузі, що призводить до браку кадрового забезпечення; 3) незадовільне функціонування ринку праці, що має наслідком пошук альтернативних способів заробітку; 4) інтенсивне споживання деревини; 5) відсутність належного механізму обслуговування екосистеми країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистика. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Дивнич А.В., Статівка Д.І., Дивнич О.Д. Вплив економічних чинників на сучасний рівень злочинності в Україні та підвищення ролі експерта-економіста у кримінальному провадженні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1849/1/Дивнич%20А.%20В..pdf>
3. Ткаченко О.В. Детермінанти вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. URL: http://pju.nuoua.od.ua/v1-4_2019/38.pdf
4. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2020 р. URL: https://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/177277/pz_0303.pdf
5. Павелко А., Скрильніков Д. Незаконні рубки в Україні. Збір даних. Сентендре. 2010. URL: http://www.envsec.org/publications/fact_finding_illegal_logging_ua_feb_11.pdf
6. Науменко Г. Г. Екологічна культура як інтегруючий засіб формування гуманістичних цінностей. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_32/Gileya32/F4_doc.pdf
7. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-p#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2022 року № 1003 «Деякі питання реформування управління лісової галузі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2022-p#Text>
9. Статистика. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html